

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2021.4.7>

STRATEGIE KOMUNIKACYJNE W KOMUNIKACJI DEWIACYJNEJ (NA PRZYKŁADZIE MEDIÓW UKRAIŃSKOJĘZYCZNYCH)

Nataliia Elnikova

starsza wykładowczyni Wydziału Ukrainoznawstwa

Wydział nr 2

Charkowskiego Narodowego Uniwersytetu Spraw Wewnętrznych (Charków, Ukraina)

ORCID ID: 0000-0002-5061-8226

e-mail: elnikova_n_i@ukr.net

Adnotacja. W artykule podjęto próbę zbadania sytuacji konfrontacji językowej w zakresie stosowania głównych strategii komunikacyjnych. Zaproponowano definicje terminów „komunikacja dewiacyjna” i „strategia”, co jest najbardziej akceptowalne w kontekście agresywnej komunikacji w przestrzeni internetowej. Określono główne strategie, do których zwracają się agresorzy językowi: prowokacja, dyskredytacja, uraza. Strategia dyskredytacji określa taktykę dyskryminacji, profanacji, porażki i upokorzenia. Przyjmuje się, że istnienie trzeciego komponentu komunikacji „cichego obserwatora” jest jednym z podstawowych warunków urzeczywistnienia komunikacji dewiacyjnej. Ważne jest postanowienie końcowe, że składnik szacunkowy stanowi komunikatywną podstawę agresywnej mowy, co wymusza odwoływanie się do komponentu aksjologicznego w formie implicytnej lub nieukrywanej. Pełne sklasyfikowanie strategii językowej zależy od tego, jaką odpowiedź w sytuacji komunikacji daje osoba dyskryminowana.

Słowa kluczowe: komunikacja, dewiacja, strategia, taktyka, agresor językowy, dyskredytacja.

COMMUNICATIVE STRATEGIES IN DEVIANT COMMUNICATION (ON THE EXAMPLE OF UKRAINIAN LANGUAGE MEDIA)

Nataliia Elnikova

Senior Lecturer at the Department of Ukrainian Studies of the Faculty № 2

Kharkiv National University of Internal Affairs (Kharkiv, Ukraine)

ORCID ID: 0000-0002-5061-8226

e-mail: elnikova_n_i@ukr.net

Abstract. The article attempts to investigate the situation of linguistic confrontation in terms of using leading communicative strategies. Definitions of “deviant communication” and “strategy” are proposed, which are most acceptable in the context of aggressive communication in the Internet space. The leading strategies are determined to which language aggressors are addressed: provocation, discrediting, insult. Within the strategy of discredit, the tactics of discrimination, affliction, damage and humiliation are determined. It is assumed that the existence of a third component of communication – a “silent observer” – is one of the basic conditions for the implementation of deviant communication. An important conclusion is that the estimated component is the communicative basis of aggressive broadcasting, which forces access to the axiological component in an implicit or non-uniform form. The full-fledged questioning of a language strategy depends on which response in a situation of communication gives a discriminated person.

Key words: Communication, deviation, strategy, tactics, language aggressor, discredit.

КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ В ДЕВІАНТНІЙ КОМУНІКАЦІЇ (НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНСЬКОМОВНИХ МЕДІА)

Наталія Єльнікова

старша викладачка кафедри українознавства

факультету № 2

Харківського національного університету внутрішніх справ (Харків, Україна)

ORCID ID: 0000-0002-5061-8226

e-mail: elnikova_n_i@ukr.net

Анотація. У статті здійснено спробу дослідити ситуацію мовного протистояння з точки зору використання провідних комунікативних стратегій. Зaproponовано дефініції термінів «девіантна комунікація» й «стратегія», що є найбільш прийнятними в контексті агресивного спілкування в інтернет-просторі. Визначено провідні стратегії, до яких звертаються мовні агресори: провокація, дискредитація, образа. У межах стратегії дискредитації визначено тактики дискримінації, спалювання, ураження й приниження. Зроблено припущення, що існування третього компонента комунікації – «мовчазного спостерігача» – є однією з основних умов втілення девіантної комунікації. Важливим є висновкове положення про те, що оцінний компонент становить комунікативну осно-

ву агресивного мовлення, що змушує звертатися до аксіологічного компонента в імпліцитній чи неприхованій формі. Повноцінне покваліфікування мовної стратегії залежить від того, яку відповідь у ситуації спілкування дає дискримінована особистість.

Ключові слова: комунікація, девіація, стратегія, тактика, мовний агресор, дискредитація.

Вступ. Для мовознавчих студій останніх десятиліть характерне формування когнітивно-дискурсивної парадигми наукового знання. Використання поняття «дискурс» у різних філологічних дисциплінах дозволило досягти цілісності бачення мовних явищ й актуалізувало нові аспекти й проблеми теорії комунікації. Науковці почали активно досліджувати специфіку передачі мовцем власних суджень у зв'язку з використанням комунікативних стратегій і тактик (Я. Бондаренко, М. Гусар, О. Іссерс, А. Левицький та ін.). Учені також студіюють питання комунікативно-прагматичної спрямованості тексту (О. Стариков, І. Сусов та ін.) й вивчають умови успішності комунікації (В. Красних, Л. Павлюк, Г. Почепцов та ін.).

Комунікація реалізується в різних ситуаціях спілкування згідно з нормами мовленнєвої діяльності, що виражається через мотивовані дії, які називаються «мовленнєвими актами». У свою чергу, мовленнєвий акт розуміють як творення конкретного речення в певних умовах, як «послідовність мовних висловлень, виголошену одним мовцем і зрозумілу хоча б одному з інших носіїв мови» (Дем'янков, 1994: 107). Мовленнєві акти становлять єдність трьох складників: локуції (що говорять), іллокуції (мета повідомлення), перлокуції (результат мовлення) (Остин, 1986: 86–87). Ця схема втілює складники стандартної комунікації, якій можна протиставити девіантне спілкування.

Девіантна комунікація, що реалізується через низку комунікативних стратегій «конфронтаційного характеру», є однією з передумов, що провокує мовно-комунікативний конфлікт. Так, О. Усачова, говорячи про такий тип протистояння, зазначає, що «до числа конфліктогенних факторів у мережевому середовищі першочергово належить чинник опосередкованості комунікації, який передбачає низку інших конститутивних характеристик: анонімність, безпека мовних партнерів, рівностатусність, неінституційність спілкування тощо» (Усачова, 2014). Такі фактори сприяють нівелюванню соціокультурних і психологічних обмежень, які зазвичай накладаються на мовну поведінку в мережевій комунікації. Поєднання стратегій і технічних параметрів комунікативного середовища визначає специфіку буття тексту в девіантній комунікації (Компанцева, 2010). Актуальність вивчення цієї проблеми є беззаперечною, що підтверджує активна поява наукових студій у різних галузях: лінгвістиці, психології, соціології, інформаційних технологіях тощо. Лінгвісти роблять спроби виявити маркери агресивної комунікації (Дускаева, Коняева, 2017), економісти – маркери агресивної поведінки у сфері ділового спілкування (Вікулова, 2014), соціальні психологи визначають діапазон ролей мовних агресорів (Внебрачних, 2012).

Важливими є дослідження О. Михайлової, яка вивчає вплив фактору присутності свідків на агресивну поведінку. Науковиця виходить на рівень методико-прикладних досліджень і робить спробу відповісти на питання про можливість керування агресивною поведінкою. О. Михайлова аналізує девіантну мережеву поведінку в ситуативному контексті. Дослідниця доходить висновку, що чинників, які визначають девіантну поведінку, набагато більше і їх треба розуміти «ширше» за ефект свідків конфлікту (Михайлова, 2019: 55–92).

Поняття «комунікативна стратегія» науковці трактують по-різному. Дефініція залежить від аспекту вивчення й завдань, які стоять перед дослідником. Н. Борисова розглядає комунікативну стратегію як «спосіб організації мовної поведінки відповідно до її задуму, інтенції комуніканта». У широкому розумінні комунікативну стратегію можна розуміти як надзавдання мовлення, мотивоване цілями того, хто говорить (Борисова, 1999: 145). Комунікативна стратегія реалізується через сукупність комунікативних тактик, які становлять мовленнєві дії, що спрямовані на реалізацію певної стратегії (Синельникова, 2016). Специфіка реалізації комунікативних стратегій і тактик зумовлена дискурсивними особливостями (соціокультурними умовами комунікативної спільноти, психологічними, когнітивними настановами тощо) комунікативного простору, у якому вони актуалізуються.

Лінгвісти активно вивчають комунікативні стратегії в різних типах дискурсів: науковому, політичному, рекламному, медичному, віртуальному тощо. Віртуалізація, яка охопила майже всі сфери нашого життя, зумовлює важливість детального дослідження інтернет-простору. Перед науковцями стоїть важливе завдання структурувати й концептуалізувати когнітивні, прагматичні, лінгвокультурні особливості віртуального тексту. У своїй роботі ставимо за мету з'ясувати, якими комунікативними стратегіями послуговуються мовні агресори під час участі в девіантній інтернет-комунікації. Актуальність дослідження зумовлюється постійним зростанням рівня впливу контенту мережевого простору на його реципієнтів.

Основна частина. Утілення мети нашого дослідження передбачає виконання таких завдань: виокремити в інтернет-комунікації текстові фрагменти, які можуть бути покваліфіковані як приклади девіантної мовної поведінки; визначити, які мовленнєві стратегії є найбільш прийнятними з точки зору мовного агресора для ведення девіантної комунікації.

Об'єктом нашого дослідження є мовні одиниці, що вербалізують стратегії девіантної комунікації. Наукова розвідка здійснювалася на українськомовному матеріалі, відібраному методом суцільної вибірки із соціальних мереж, блогів, форумів, а також із коментарів на порталах новин, що перебувають у відкритому доступі.

Методи дослідження. Основними методами дослідження є описовий, застосований для встановлення типів комунікативних стратегій в досліджуваних текстах; метод прагматичного аналізу, що був використаний для з'ясування механізмів впливу мовних одиниць на реципієнта; метод дискурсивного аналізу,

залучення якого дозволило обґрунтувати зумовленість уживання тих чи тих мовних одиниць екстралінгвальними чинниками.

Результати та їх обговорення. Під час дослідження текстового наповнення інтернет-простору можна припускати, що мовна стратегія стає визначальною для всього процесу конструювання комунікації. Її мета – досягнення певного тривалого результату. Так, О. Іссерс стверджує, що стратегія першочергово передбачає планування процесу мовної комунікації й спрямована на перебудову картини світу суб'єкта (Іссерс, 2008: 284). Часто в інтернет-дебатах перемагає той, хто з легкістю аналізує мову суперника, швидко й ефективно реагує на його закиди.

Однією із провідних стратегій мовного агресора в інтернет-комунікації є провокація, тобто поведінка, яка передбачає підбурювання когось до таких дій, які можуть спричинити негативні наслідки. Учасник спілкування, який апелює до подібної стратегії, називається провокатором (Синельникова, 2016). Його дії можуть бути спрямовані як на провокованого, так і на його оточення. Провокація ґрунтується на особливостях психології людини як соціальної істоти.

О. Іссерс переконана, що стратегічні та нестратегічні дії можна розрізнити за критерієм інтерпретованості, оскільки саме інтерпретація стає основним підґрунтям для мовленнєвого впливу, а «кінцева інтерпретація висловлення в плані його стратегічного призначення має ґрунтуватись власне на аналізі самого висловлення» (Іссерс, 2008: 130). За такого підходу дослідник має на меті встановити характерні риси висловлень, здійснити «граматичну обробку» слів, речень і дискурсу в цілому. Те, як учасник комунікації сприймає стратегію, залежить від специфіки сприйняття ним ілюкції в мовленнєвому акті та його перлюкувативному ефекті.

У межах девіантної комунікативної поведінки провокація використовується мовними агресорами, яких називають флеймерами. Флеймом вважають процес в медіапросторі, що супроводжується бурхливим обговоренням, під час якого співрозмовники можуть перейти на особисті образи. Поведінка флеймерів пов'язана переважно з бажанням висловити екстремістські думки або навіть залякати співрозмовника (Лутовинова, 2013: 21).

Можна часто спостерігати, як флеймери просто розпалюють конфронтацію між учасниками бесіди, а потім залишають лише спостерігачами конфлікту: *«Ви це пригадайте обов'язково, як минулого року не поділили хлопця»)) Задайте лише, що він кинув одну з вас, навіть нічого не пояснив. Ну що дівочки, просто лузери ви»* (<https://www.instagram.com/p/CQ5skTQhHw1>). Розпалюючи конфлікт, мовний агресор може вдаватися до вживання пейоративної (зниженої, образливої) лексики. Варто також констатувати, що мовний провокатор часто вдається до використання додаткових стратегій, зокрема дискредитації. У такому випадку він дає негативну оцінку учасникам розмови (у нашому випадку – лузери). За такого поєднання кількох комунікативних стратегій мовний агресор може діяти більш ефективно.

Стратегія дискредитації може бути пов'язана з різними тактиками, до яких вдається мовний агресор: дискримінація (негативна оцінка за соціальною приналежністю комуніканта, тобто через вік, стать, расу, національність тощо); спалювання (негативна оцінка аксіологічних і морально-етичних орієнтирів, філософії, віросповідання, смаків тощо); ураження (негативна оцінка зовнішності й особистих якостей комуніканта); приниження (негативні висловлювання, спрямовані проти честі й гідності людини). Так, досить часто методом дискредитації стають орієнтири особистості, пов'язані зі здоровим чи нездоровим харчуванням: *«Обираєте ЗОЖ? Ну-ну, подивимося, скільки всі ви на листячку проживете. Чи хтось тут готовий ризикнути здоров'ям?»* (<https://www.instagram.com/galinashechenko668/?hl>); *«Може, хоч хтось у цій групі зупиниться кидати рецензи тортів і просто ніде в зал? Чи хочете, щоб майонез так і осів на животі? Силу волі зберіть!»* (<https://www.instagram.com/galinashechenko668/?hl>). Як можемо констатувати, у випадку, коли мовний агресор удається до дискредитації, він намагається знайти найбільш «болючу точку» співрозмовника, що часто пов'язане із зовнішнім виглядом, політичними орієнтирами, віросповіданням тощо. У цих ситуаціях провокатори діють на тематичних платформах чи шукають бесіди, пов'язані з певними темами. Так агресор швидше може знайти потенційну «жертву» конфліктної ситуації й ефективніше вліпити свою мету – дискредитувати співрозмовника.

Окремо хочемо звернутися до вивчення стратегії завдання образи в межах девіантної комунікації. На думку деяких дослідників, таку стратегію варто зараховувати до дискредитаційних. Проте ми обстоюємо переконання, що стратегії провокації й дискредитації дещо відмінні від образи: за перших двох стратегій агресор намагається принизити жертву за якомога більшої залученості спостерігачів, тобто публічно. Звернення до стратегії завдання образи передбачає дещо інший вектор впливу: образник просто хоче завдати якомога більше морального болю самій жертві й важливість публіки при цьому дещо нівелюється: *«Можеш прочитати моє повідомлення й довго ревіти. Дивися на мої сторіс й просто думай, яке нікчемне твоє життя»* (https://www.instagram.com/shp_romn).

Дібраний ілюстративний матеріал, за яким ми досліджували провідні стратегії мовних агресорів, дозволив робити важливі припущення й висновки. Кожну стратегію можна визначити за показником реакції-відповіді, тобто повноцінно говорити про певний тип стратегії варто тільки за загального бачення всієї ситуації спілкування. Реакція людини, яка є жертвою мовної агресії, може бути виражена явно (еспліцитно) чи приховано (імпліцитно). У другому випадку спостерігачі мовного конфлікту можуть лише спробувати передбачити, як реагує ображена особистість.

Обов'язковим складником тактики агресора є звернення до оцінних висловлювань. Негативна оцінка, виражена прямо чи завуальовано, стає основним показником, маркером розгортання ситуації мовленнєвого конфлікту. При цьому агресор може посилатися або безпосередньо на об'єкт оцінювання, або опосередковано, намагаючись образити в непрямий спосіб. Не варто при цьому відкидати фактор пасивного спостерігача. На наше переконання, саме наявність третього елемента комунікації, мовчазної третьої особистості, яка не бере участі в спілкуванні, дозволяє реалізувати мовну агресію повноцінно.

Висновки. У ситуації конфліктного спілкування стратегічні дії є досить складними й різноманітними, тому не можна описати всі реальні ситуації девіантної комунікації єдиною формулою чи скласти схему її розгортання. У своєму дослідженні ми вирішили зупинитися на вивченні трьох провідних стратегій мовних агресорів в Інтернет-спілкуванні: провокації, дискредитації, завданні образи. При цьому в межах ситуації дискредитації можемо говорити про використання таких тактик, як дискримінація, спаллювання, ураження й приниження. Стратегія завдання образи має принципово відмінний вектор реагування порівняно із двома іншими стратегіями. Коли мовний агресор має на меті завдати образи, то для нього менш значущим стає фактор мовчазного спостерігача.

Важливим складником будь-якої ситуації мовної агресії є аксіологічне значення. Девіантна комунікація не може існувати без спрямування на транслявання негативної оцінки неприйнятної, на думку агресора, елемента чи факту дійсності.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з вивченням оцінного значення в девіантному спілкуванні. Цікавим видається питання розмежування комунікативного простору на «свій» та «чужий», що робить значущою проблему мовної агресії для фахівців соціо- й психолінгвістики. Перспективи досліджень також пов'язані з розробленням експериментальних методик (питальники, асоціативні експерименти тощо) для більш глибокого вивчення ситуації конфліктної комунікації й розроблення тактик протидії мовному агресору.

Список використаних джерел:

1. Борисова И.Н. Категория цели и аспекты текстового анализа. Жанры речи. Саратов, 1999. С. 85–101.
2. Вікулова А. Патентные «паразиты» инновационного развития. Вісник Київського Національного Університету Ім. Тараса Шевченка. Серія: Економіка. 2014. С. 82–86. URL : <https://cyberleninka.ru/article/n/patentnye-parazity-innovatsionnogo-razvitiya> (дата звернення: 24.08.21).
3. Внебрачных Р.А. Троллинг как форма социальной агрессии в виртуальных сообществах. *Вестн. Удмурт. ун-та. Серия 3: Философия. Социология. Психология. Педагогика.* 2012. Вып. 1. С. 48–51.
4. Демьянков В.З. Когнитивная лингвистика как разновидность интерпретирующего подхода. Вопросы языкознания. 1994. № 4. С. 17–34.
5. Дускаева Л., Коняева Ю. Троллинг в русскоязычных медиа. Вестник Московского университета. Серия 10: Журналистика. 2017. С. 84–100. URL : <http://vestnik.journ.msu.ru/books/2017/5/> (дата звернення: 26.08.21).
6. Иссерс О.С. Стратегии и тактики русской речи. Москва : УРСС, 2008. 263 с.
7. Компанцева Л.Ф. От классического языкознания к интернет-лингвистике. 2010. URL : http://philology.knu.ua/php/4/7/Studia_Linguistica_4/024_030.pdf (дата звернення: 24.08.21).
8. Лутовинова О.В. Языковая личность в виртуальном дискурсе : диссертация ... доктора филологических наук : 10.02.19. Волгоград, 2013. 437 с.
9. Михайлова О. Когда оскорбление воспринимается как шутка? Персональные и ситуативные факторы отключения моральной ответственности свидетеля кибербуллинга. *Журнал социологии и социальной антропологии.* 2019. Вып. 22(2). С. 55–92. URL : <https://cyberleninka.ru/article/n/kogda-oskorblenie-voSprinimaetsya-kak-shutka-personalnye-i-situativnye-factoryotklyucheniya-moralnoy-otvetstvennosti-svidetelya> (дата звернення: 26.08.21).
10. Остин Дж. Л. Слово как действие. *Новое в зарубежной лингвистике.* 1986. Вып. XVII. С. 22–129.
11. Синельникова Л.Н. Дискурс троллинга. Дискурс-Пи, Энциклопедия «Дискурсология». 2016. С. 271–279.
12. Усачова О.Ю. Конфликтный диалог в Интернете (на материале политических форумов). URL : <http://www.dialog21.ru/Archive/2005/UsachevaO/UsachevaO.pdf> (дата звернення: 26.08.21).

References:

1. Borisova, I. N. (1999) Kategoriya tseli i aspekty tekstovogo analiza [Category of aim and aspects of text analysis]. *In: Zhanry rechi [Speech genres]. Is. 3. Saratov: Kolledzh. pp. 85–101* [in Russian].
2. Vikulova, A. (2014). Patent “parasites” of innovative development. *Visnik Kiiivs'kogo Natsional'nogo Universitetu Im. Tarasa Shevchenka. Seriya: Ekonomika, 82–86.* Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/patentnye-parazity-innovatsionnogo-razvitiya> [In Ukrainian].
3. Vnebrachnyih, R. A. (2012). Trolling kak forma sotsialnoy agresii v virtualnyih soobshchestvah [Trolling as a form of social aggression in virtual communities]. *Vestn. Udmurt. un-ta. Seriya 3: Filosofiya. Sotsiologiya. Psihologiya. Pedagogika.* Vyip. 1 [in Russian].
4. Dem'yankov, V. Z. (1994) *Kognitivnaya lingvistika kak raznovidnost' interpretiruyushchego podhoda. Voprosy yazykoznaniya.* № 4. S. 17–34 [in Russian].
5. Duskaeva, L., Koniaeva, Iu. (2017). Trolling in Russian-language media. *Vestnik Moskovskogo Universiteta. Seriya 10: Zhurnalistsika, 5,* 84–100. Retrieved from <http://vestnik.journ.msu.ru/books/2017/5/> [In Russian].
6. Issers, O.S. (2008) *Strategii i taktiki russkoy rechi* [Strategies and tactics of Russian speech]. Moscow: URSS [In Russian].

7. Kompantseva, L. F. (2010) Ot klassicheskogo yazykoznanija k internet-lingvistike [From classical linguistics to Internet linguistics]. [Online] Retritved from: http://philology.knu.ua/php/4/7/Studia_Linguistica_4/024_030.pdf [In Russian].
8. Lutovinova, O. V. (2013) Yazykovaya lichnost v virtualnom diskurse: dissertatsiya ... doktora filologicheskikh nauk : 10.02.19. Volgograd. 437 s. [in Russian].
9. Mikhailova, O. (2019). When is an insult envisage as a joke? Personal and situational factors of disabling the moral responsibility of a cyberbullying witness. *Zhurnal sotsiologii i sotsial'noi antropologii*, 22 (2), 55–92. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/kogda-oskorblenie-vosprinimaetsya-kak-shutkapersonalnye-i-situativnye-factory-otklyucheniya-moralnoy-otvetstvennosti-svidetelya> [In Russian].
10. Ostin, Dzh. L. (1986) Slovo kak dejstvie. *Novoe v zarubezhnoj lingvistike. Vyp. XVII*. S. 22–129 [in Russian].
11. Sinel'nikova, L. N. (2016). *Diskurs trollinga [Trolling discourse]. Diskurs-Pi, Entsiklopediya «Diskursologiya»* [in Russian].
12. Usachova, O. Yu. Konfliktnyj dialog v Internete (na materiale politicheskikh forumov) [Online] Retritved from: <http://www.dialog21.ru/Archive/2005/UsachevaO/UsachevaO.pdf> [In Russian].